

مقدمه

در این زمانه که هیاهوی تنوع، پیشرفت، تکنولوژی گوش فلک را کر کرده، انسان های بی شماری در پی رسیدن به امیال خود می تازند، پس در این میان عده ای ثروتمند می شوند و عده ای بنا به دلایلی از جمله ظلم ستمگران و جاه طلبان فقیرند. این امور ممکن است انسان را دچار خدافراموشی

کند. چه بسا خلقت را بیهوده انگارند! همه جهان را از آن خود می دانند. پس خداوند حکیم برای تربیت انسان ها و رسیدن آنها به قله کمال، حوادث تلخ و شیرینی را هر روز برایشان رقم می زند. خداوند در آیه ۵۵ سوره بقره می فرماید:

«وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ»
قطعاً همه شما را با چیزی از ترس، گرسنگی، و کاهش در مالها و جانها و میوه ها، آزمایش می کنیم؛ و بشارت ده به استقامت کنندگان!

این مقاله درباره نقش تربیتی تحولات روزگار است و در میان تحولات گوناگون، اثر فقر، غنی، شادی و مصیبت را بر فرد و اجتماع بررسی می کند.

فقر و انواع آن

فقر به معنای کندن، حفر کردن^۱ و بی چیز شدن، تنگدستی، بینوایی و تهیدستی می باشد.^۲

لذا در آیه ۱۵ سوره فاطر آمده است.

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»

«ای مردم شما (همگی) نیازمند به خدائید تنها خداوند است که بی نیاز و شایسته هر گونه حمد و ستایش است»

فقر بر دو نوع است: فقر مذموم و فقر ممدوح

در مورد فقر مذموم باید گفت؛ اگر فقر به حدی برسد که فرد را به پریشانی و اضطراب دچار سازد، به گونه ای که برای رهایی از آن چاره ای نیابد، به خصوص اگر با ضعف ایمان و بی صبری همراه شود، نکوهیده شمرده شده است.

امام علی (علیه السلام) در وصیتش به محمد بن حنفیه می فرماید: «ای فرزندم، من از تهیدستی بر تو هراسانم که از فقر به خدا پناه ببر...»^۳

خداوند انسان را جانشین خود در زمین قرار دارد و بار امانت را بر دوش وی نهاد و به او قابلیت داد که سیر تکاملی خویش را بپیماید و جانشینی خداوند را به منصفه ظهور برساند. اما فقر یکی از موانعی است که جلوی بروز این قابلیت ها را می گیرد.

در مورد فقر ممدوح، فقر ذاتاً چیز مطلوبی برای فرد و اجتماع نیست، ولی گاهی ممکن است بالعرض موجب امرخیری برای انسان شود.

دسته ای از روایات وجود دارد که از آن احیاناً مطلوب بودن فقر و مذموم بودن غنا استنباط می شود؛ به طوری که در کتب حدیثی مانند کافی، بحارالانوار، وسائل الشیعه تحت عنوان فضل فقراء و فقر و مفساد غنا آمده است.^۴

^۱ - مصطفی حسینی دشتی، معارف و معاریف، تهران، موسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۹، ج ۸، ص ۸۰.

^۲ - محمد قریب، فرهنگ لغات قرآن، بنیاد، ۱۳۶۶، ج ۲، ص ۲۵۰.

^۳ - محمد بن یعقوب کلینی رازی، فروع کافی، ترجمه سید جواد مصطفوی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت، ۱۳۶۲، ج ۵، ص ۷۱.

^۴ - محمد بن التوسیرکانی، لثالی الاخبار، ایران قم، بی تا، ج ۲، ص ۳۱.

بعضی از روایات در مدح فقر فقیر نیست، بلکه مدح برای صبر فقیر است که با وجود فقر و تنگدستی، ایمان خود را حفظ کرده است، «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا...»^۱؛ نزدیک است که فقر کفر باشد...»

اثرات تربیتی فقر

آثار سوء فقر را می توان در دو گستره فردی و اجتماعی در دو سطح خرد و کلان بررسی کرد. آثار مربوط به گستره فردی به تأثیر پذیری روحی و اخلاقی از فقر باز می گردد. ابطال شخصیت انسانی تأثیر فقر بر اخلاق فردی، تأثیر آن بر روان و جسم آدمی. حتی فقر بر اعتقادات انسان، به دلیل عدم توانایی فکری مناسب و مشاهده نابرابری های اجتماعی، رفاه ثروتمندان و مشکلات مادی خویش تأثیر گذار است چرا که آدمی این مسائل را به خدا نسبت می دهد

اما آثار اجتماعی آن، حکایت از خراش هایی دارد که با واکنش هایی بر چهره نقش می بندد سیاهی فقر می تواند دامن کلان ها نیز قابل تصور است. از جمله آثار سوء آن می توان به از هم پاشیدن بنیان خانواده؛ تأثیر آن بر نظام اجتماعی، اعتقادی و اقتصادی جامعه؛ که اگر این ها در راه صحیح خود هدایت نشود، موجبات ناهنجاری های زیادی در جامعه می شود.

راهکارهای مبارزه با فقر

یکی از اهداف مهم حکومت اسلامی، برقراری تأمین های اجتماعی و رفع فقر و افزایش رفاه اقتصادی و اجتماعی برای قشرهای ضعیف، متوسط و همه مردم است. اگر مقررات اسلامی در زمینه ی تحصیل ثروت و همچنین مالیات هایی همچون خمس و زکات و خراج و غیر آن و احکام بیت المال و انفال درست پیاده شود خود به خود چنین نتیجه ای را خواهد داد که در عین احترام به تلاش های فردی مصالح جمع تأمین خواهد شد و از دو قطبی شدن جامعه و اقلیتی ثروتمند و اکثریتی فقیر جلوگیری کند.^۲

۱- شیخ صدوق، آمالی، چاپ پنجم، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۰ ق، ص ۲۹۵.

۲- عبدالله جوادی املی، جامعه در قرآن، قم اسراء، ۱۳۸۷ ص ۱۳۴-۱۳۵.

غنی و انواع آن

در مورد تعریف غنی در راغب آمده، غنی بر چند وجه است: اوّل - بی‌نیازی مطلق و فقط در مورد خداوند صادق است؛ دوّم - نیازمندی قلیل ؛ سوم: زیاد بودن عاید و منافع است در نظر گروهی از مردم مصداق غنی بودن است

غنی نیز مانند فقر به دو دسته ممدوح و مذموم تقسیم می شود . اصل غنا و بی نیازی در زندگی مادی برای انسان یک ارزش است. اسلام ثروتی را مدح می کند که در آن «لا تنس نصیبک من الدنّیا» تحقق یابد، و مایه فساد در زمین و فراموش کردن ارزش های انسانی و گرفتار شدن در مسابقه جنون آمیز «تکاثّر» نگردد.^۱ اما اگر ثروت بسیار موجب گردنکشی و تکبری شود و شخص ثروتمند به فقیر توهین و بی احترامی می کند و قساوت قلب و خشونت پیدا می کند، مذموم و مطرود است.^۲

تأثیر مختلف غنی بر انسان

غنی نیز مانند فقر بر انسان تأثیرات مختلفی می گذارد از جمله بر اخلاق و ایمان فرد، بر روح و روان فرد چرا که انسان فطرتاً مال دوست نیست ولی طبیعتاً مال دوست است. بنابراین این غریزه باید در او تعدیل شود. غنی بر جسم آدمی نیز تأثیر گذار است؛ چرا که دین مقدس اسلام بر سلامتی روح و جسم انسان تأکید دارد. اسلام می خواهد که جامعه ای سالم و عادی از هرگونه بیماری پی ریزی کند و برنامه جامعی را برای حفظ بدن از انواع بیماری ها معین کرده است و لذا ثروت جامعه را برای حفظ بهداشت عمومی به کار می گیرد.^۳

در مورد تأثیر غنی بر خانواده نیز نکاتی قابل تأمل است. علاوه بر آن، غنی بر نظام اجتماعی، اعتقادی و اقتصادی جامعه نیز تأثیرات بسزایی دارد.

^۱ - محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، تصحیح شیخ عبدالرحیم ربانی شیرازی، تهران، مکتب اسلامیه، ۱۳۹۳ق ، ج ۱۲ ص ۱۹ .

^۲ - همان، ص ۷۵.

^۳ - محمد اسماعیل عبداللّهی، جهاد اقتصاد در جهان بینی اسلامی، مشهد، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، ۱۳۹۰، ص ۱۱۳.

وظایف مسئولین در برابر تعدیل ثروت

اصل اختیارات حاکم اسلامی در سیاست گذاری های کلان اقتصادی جامعه، به این سبب است که دولت در امور اقتصادی، حق مداخله دارد تا سیر تولید، توزیع و مصرف جامعه را کنترل و از کج روی ها و تخلف ها جلوگیری کند.^۱

دارندگان مال و گردانندگان جامعه، از لحاظ مالی و اقتصادی، باید به انجام دادن کارهای نیک بپردازند،^۲ از جمله در دادن انفاق، زکات و خمس اهتمام کافی را داشته باشند تا جامعه حالت تعادل اقتصادی خود را حفظ کند.

از جمله تدابیری که اسلام در حوزه سیاست برای تعدیل ثروت اندیشیده، این است که دولتمردان و رجال سیاسی را مکلف به ساده زیستی و همسان زیستی با محرومان کرده است تا از این رهگذر، زمینه اساسی برای تعدیل ثروت برقرار شود. در چنین حالتی، حاکم اسلامی، فقر و نبود امکانات رفاهی بینوایان را حس می کند و به فکر محرومان جامعه خواهد بود. پس تلاش خود را برای تعدیل ثروت و توزیع مناسب آن در جامعه به کار خواهد بست.^۳

^۱ - مهدی رشیدی، افزون طلبی و راه های تعدیل ثروت در اسلام، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴، ص ۵۴-۵۵.

^۲ - محمدرضا حکیمی و دیگران، الحیاء، ترجمه احمد آرام، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶، ج ۳، ص ۱۶۷.

^۳ - مهدی رشیدی، همان، ص ۵۹-۵۸.

مصیبت و تأثیرات آن بر فرد و اجتماع

کلمه "مصیبت" به معنای هر ناملایمی است که به انسان برسد، گویی از راه دور به قصد آدمی حرکت کرده تا به او رسیده است. « مصیبت، به معنای صفت و حالتی است در انسان که در اثر برخورد به هر حادثه به او دست می‌دهد، چیزی که هست بیشتر در مورد حوادث ناگوار استعمال می‌شود، حوادثی که با خود ضرر می‌آورد. ^۱»

مصیبت دارای دو اثر ممدوح و مذموم است. اگر انسان در مقابل مصیبتی که بر او وارد می‌شود، شکر الهی را به جا آورده و صبوری پیشه کند، آن مصیبت ممدوح و در غیر این صورت مذموم است.

اثرات مصیبت بر فرد

یکی از اثرات مصیبت بر جسم آدمی است. سرطان‌ها در عصر کنونی دومین عامل مرگ و میر در جهان شناخته شده‌اند که عوامل مختلفی دارند و به گفته دانشمندان علت اصلی سرطان‌ها، استرس و فشارهای روانی است.

بنابراین شخصی که از روند کلی زندگی راضی باشد، می‌تواند از لحظه لحظه زندگی خود لذت ببرد. چنین شخصی خیلی کمتر دچار استرس می‌شود. یعنی از اصلی‌ترین عامل بروز سرطان دور می‌شود. ^۲

همچنین مصیبت بر بر اخلاق و رفتار فرد نیز تأثیرگذار است چرا که میان رفتار انسان و حوادث تلخ و شیرین زندگی رابطه است. ^۳ یکی از اثرات دیگر آن، بر روح انسان است. تمام مفاسد روحانی و اخلاقی و اعمالی از حب به دنیا و غفلت از حق تعالی و آخرت است. پس عنایت و الطاف حق تعالی به هر کس بیشتر باشد، امواج بلیان بیشتر متوجه او می‌گردد. تا این که روحش از این دنیا منزجر گردد و به مقدار ایمانش و به عالم آخرت رود و قلبش متوجه به آنجا می‌گردد. ^۴

^۱- محمد حسین طباطبایی، المیزان، سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۵۰۹-۵۱۰.

^۲- صمد ولی زاده، زندگی شادمانه، تهران، نگارش راز، ۱۳۸۱، ص ۱۵۶ و ۱۵۷. برگرفته از: شادی و نشاط در آموزه‌های دینی، محبوبه رجب زاده فراستانه، مدرسه علمیه اسلام شناسی حضرت زهرا، اسفند ۸۹.

^۳- محمدرضا حکیمی و دیگران، الحیاة، ج ۷، ص ۴۷۸.

^۴- ته. رک: روح الله خمینی، چهل حدیث، تهران، مؤسسه نشر و آثار امام خمینی، ۱۳۷۱، ص ۲۴۹.

مصیبت همچنین بر درجه ایمان فرد نیز مؤثر است چرا که هر مصیبتی آزمایشی از جانب خالق هستی است و اگر بنده، در برابر آن صبوری به خرج داد، نشانه ایمان اوست.

اثرات مصیبت بر اجتماع

مصیبت علاوه بر این که بر فرد تأثیرگذار است، بر جامعه نیز تأثیر عمیقی می‌گذارد از جمله بر خانواده که مهمترین تأثیر آن روی فرزندان است چرا که خانواده است که موجد آثار ناگوار در فکر و ذهن و مغز پرورش شدگان خود می‌باشد.

از تأثیرات دیگر مصیبت، تأثیری است که روی اقتصاد جامعه می‌گذارد. تاریخ گویای این حقیقت هست که اکتشافات، ابتکارات و خلاقیت‌ها همیشه در شرایط نابسامان از قبیل قحطی، جنگ و غیره خودش را نشان داده و یا حداقل در این شرایط، بشر بیشتر دست به ابتکار و خلاقیت زده است، و در زمان رفاه و فراوانی، انگیزه‌ای برای این کار ندارد.^۱

مصیبت بر اعتقاد جامعه نیز مؤثر است چرا که سنت ابتلاء علاوه بر اینکه شامل تک افراد بشر است تا به کمال برسند و از هم متمایز شوند، اقوام و امت‌ها را نیز فرا می‌گیرد تا میزان مقاومت و ثبات و پایداری آنها به محک تجربه به در آید و در سایه آثار آن امتحانات بتوانند شایستگی و لیاقت لازم را به دست آورند و توبه کنند و در مسیر توحید گام بردارند.^۲

عوامل جلوگیری از بلا و مصیبت

برخی از اموری که در متون اسلامی، وسیله دفع بلا معرفی شده اند عبارتند از: پیامبران و امامان، وجود مؤمنین و علما، دعا، استغفار و توبه، صدقه، صله ارحام، سالخوردگان، کودکان و چهارپایان، چگونگی مقابله در برابر مصیبت.

شادی و انواع آن

شادی در لغت به معنای سرور و شگفتگی روح است.^۳ و در اصطلاح عبارت است از خوشحالی و گشادگی سینه به لذت و خوشی زودگذر و بیشتر در لذات بدنی است^۴

^۱ - فرج الله هدایت نیا گنجی، بلا و بلادیدگان، ص ۶۷ و ۶۸.

^۲ - طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۷، ص ۱۲۶.

^۳ - سیدمصطفی حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۶، ص ۴۱۰.

^۴ - سیدغلامرضا خسروی، مفردات الفاظ قرآن، ج ۳، ص ۳۱؛ رک: سیدعلی اکبر قرشی، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب اسلامی، ج ۵، ص ۱۵۷ و ۱۵۸؛ محمد قریب، فرهنگ لغات قرآن، ج ۲، ص ۲۲۵.

انواع شادی به اعتبار اسلام

شادی در اسلام دو نوع است: شادی ممدوح که باعث جلب رضایت الهی است و آن شادمانی است که از تسلیم و بندگی خداوند و رضایت به قضای الهی به دست می آید.^۱ و شادی مذموم که موجب خشم خداوند و همراه گناه است؛^۲ از جمله شادی به هنگام بی مسئولیتی در برابر انجام وظیفه و شادی به هنگام غفلت از خدا و... .

تأثیرات مختلف شادی

شادی نیز همانند مصیبت تأثیرات مختلفی بر فرد دارد، از جمله بر روح و جسم آدمی تأثیر گذار است. دانشمندان معتقدند که ارتباط بسیار قوی بین شادی و تندرستی وجود دارد و خنده و شادی سیستم دفاعی بدن را تقویت کرده و در بهبود اکثر بیماری ها نقش مؤثری دارد و موجب ترمیم سریع بافت های آسیب دیده می شود.^۳

شادی روی اخلاق و رفتار فرد نیز مؤثر است. با شاد بودن، احساس بهتر و کارایی بیشتر خواهیم داشت و دیگران نیز از مصاحبت با ما احساس رضایت و خرسندی خواهند کرد. و بدین وسیله، میزان حمیت و همکاری میان افراد بیشتر خواهد شد.^۴

از جمله تأثیرات دیگر شادی، تأثیر آن بر ایمان فرد است. انسانی که به مقام عالی خود رسیده لذت شادمانی پایدار و حقیقی را خواهد چشید. چنان که حضرت زینت (س) در روز عاشورا می فرمایند: چیزی به جز زیبایی ندیدم.

شادی علاوه بر این که روی فرد تأثیرگذار است، روی اجتماع نیز اثر می گذارد از جمله رواج فرهنگ شادی و نشاط در جامعه، عصبانیت و تند خویی را کمتر می کند. از میزان جرائم می کاهد و از تنش برخورد فیزیکی با مردم جلوگیری می نماید.^۵

نیز نقش شادی در پیشبرد امور اقتصادی غیر قابل انکار است. همچنین یکی از فواید شادی و نشاط، استواری پیوند خانواده و تأمین سلامت روان کودکان است. پدر و مادری که در خانه با شادی و نشاط خود محیطی آکنده از صفا و صمیمیت را برای خود و فرزندانشان فراهم کرده اند

^۱ - سیدمصطفی حسینی دشتی، معارف و معاریف، ص ۴۰۴ و ۴۰۵.

^۲ - همان، ج ۶، ص ۴۱۰.

^۳ - محبوبه رجب زاده فرآستانه، شادی و نشاط در آموزه های دینی، مدرسه علمیه اسلام شناسی، ۱۳۸۹، ص ۱۵۵ و ۱۵۶.

^۴ - علی اکبر کلانتری، تقدیر معیشت - ضرورت جامعه اسلامی، شیراز، کوشا مهر، ۱۳۸۳، ص ۶۷ و ۶۸.

^۵ - حسین علی یوسفی و مهری شیرانی، قرآن، روانشناسی و علوم تربیتی (۲)، ص ۱۵۱-۱۵۲.

در حقیقت اولین گام را در جهت تقویت روحیه و انگیزه و عزت نفس فرزندان برداشته اند. رابطه مثبت زناشویی می تواند دست مایه شادی فرزندان باشد.^۱

راه های افزایش شادی نیز بسیار است که مهمترین آنها عبارتند از: قبول زندگی به عنوان یک هدیه الهی؛ خودشناسی و افزایش اعتماد به نفس؛ هدف دادن به زندگی؛ عفو خود و دیگران^۲

^۱ - محبوبه رجب زاده فرآستانه، همان، ص ۱۵۴.

^۲ - محسن عباس نژاد، قرآن، روان شناسی علوم تربیتی، ص ۴۱۳ و ۴۱۴.

نتیجه

داشتن مال، فقط به عنوان آزمون می تواند منشأ تکامل انسان باشد؛ البته اگر انسان بتواند از این آزمون موفق و سربلند بیرون آید، در غیر این صورت مال و پول هیچ ارزشی برای انسان الهی نیست. حدوسط مالی در اسلام چیزی است که با طبیعت انسان و طبیعت زندگی او و نیازمندی های طبیعی و معتدل او، هماهنگ و منسجم باشد و همین است که زندگی و معیشت انسان را به صورتی میانه روانه و کفافی تأمین می کند، نه بیش از آن که به تکاثر انجامد و نه کمتر از آن که فقر و بی چیزی از آن نتیجه شود. پس صلاح انسان و خوشبختی اقتصادی و اجتماعی وابسته به رعایت حد وسط در مالکیت و مصرف است.

خداوند از روی علم و آگاهی بی پایانش برای تربیت بندگان و اعلام بیدارباش و مبارزه با هرگونه غرور و غفلت، گهگاه در زندگانی آنها مصائبی ایجاد می کنند تا موقعیت خویش را در دنیا فراموش نکنند و دست به طغیان و سرکشی نزنند. اگر انسان در مقابل با مصائب زانو نزند، خرج و بی تابی نکند، هدایت الهی به سراغش می آید، در برابر نعمت ها شاکر باشد و در مصیبت ها صابر و در برابر قضای الهی تسلیم می شود و این حوادث در زندگی همه انسان ها از پیامبران بزرگ خدا گرفته تا افراد عادی ضرورت دارد، ضرورت امتحان و آزمایش و شکوفا شدن استعدادهای نهفته و سرانجام تکامل وجود انسان.

با عنایت به سخنان بزرگان دین و سفارشات که در قرآن کریم شده است اگر بگوییم دین اسلام و فرهنگ اسلام مساوی با شادی و امید سخن گزافی نگفته ایم؛ چون دستورات دین اسلام مبتنی و منطبق بر خواسته های فطری انسان ها است برای درست زندگی کردن و سعادت مند شدن چه در این دنیا و چه در آخرت است. در آموزه های دینی داشتن نشاط و روحیه شاد لازمه ی یک زندگی موفق است و. با روحیه شاد می توان با مشکلات فردی و اجتماعی مبارزه کرد و زمینه رشد و پیشرفت و تکامل را فراهم کرد.

منابع و مأخذ

*** قرآن مجید** با ترجمه آیت الله مکارم شیرازی

۱. ابن التوسیرکانی محمد، **لئالی الاخبار**، ایران قم، بی تا.
۲. ابو الفتوح رازی، حسین بن علی، **روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن**، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی استان قدس رضوی، ۱۴۰۸ ق
۳. جوادی آملی، عبدالله، **جامعه در قرآن**، قم اسراء، ۱۳۸۷.
۴. حر عاملی، محمد بن حسن، **تفصیل وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشیعه**، تهران، تصحیح شیخ عبدالرحیم ربانی شیرازی، مکتب اسلامی، ۱۳۹۳ ق.
۵. حسینی دشتی، مصطفی، **معارف و معاریف**، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۹.
۶. حکیمی محمدرضا و دیگران، **الحیاء**، ترجمه احمد ارام دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶.
۷. خسروی، سیدغلامرضا، **مفردات الفاظ قرآن (با تفسیر لغوی و ادبی)**، تهران، انتشارات مرتضوی، ۱۳۶۹.
۸. خمینی، روح الله، **چهل حدیث**، تهران، مؤسسه نشر و آثار امام خمینی، ۱۳۷۱.
۹. رجب زاده فراستانه، محبوبه، **شادی و نشاط در آموزه های دینی**، مشهد، مدرسه علمیه اسلام شناسی حضرت زهرا ۱۳۸۹.
۱۰. رشیدی، مهدی، **افزون طلبی و راه های تعدیل ثروت در اسلام**، قم، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴.
۱۱. شیخ صدوق، **أمالی**، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۰ ق.
۱۲. **صحیفه سجادیه**، قم، الهادی، ۱۳۷۶.
۱۳. طباطبائی، محمدحسین، **المیزان**، سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.

۱۴. عباس نژاد، محسن، **قرآن و اقتصاد**، مشهد، بنیاد پژوهشهای قرآنی حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴.

۱۵. عبداللّهی، محمد اسماعیل، **جهاد اقتصاد در جهان بینی اسلامی**، مشهد، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، ۱۳۹۰.

۱۶. قرشی، سیدعلی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۱.

۱۷. قریب، محمد، فرهنگ لغات قرآن، بنیاد، ۱۳۶۶.

۱۸. کلاتتری، علی اکبر، **تقدیر معیشت - ضرورت جامعه اسلامی**، شیراز، کوشا مهر، ۱۳۸۳.

۱۹. کلینی رازی، محمد بن یعقوب، **فروع کافی**، ترجمه سید جواد مصطفوی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت، ۱۳۶۲.

۲۰. ولی زاده، صمد، **زندگی شادمانه**، تهران، نگرش راز، ۱۳۸۱.

۲۱. هدایت نیا گنجی، فرج الله، **بلا و بلادیدگان**، قم، بوستان کتاب، بی تا.

۲۲. یوسفی حسین علی و مهری شیرانی، **قرآن - روانشناسی و علوم تربیتی (۲)**، مشهد، بنیاد پژوهشهای قرآنی حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۹.

فهرست مطالب

عنوان	عنوان
۱	مقدمه.....
۲	فقر و انواع آن.....
۳	اثرات تربیتی فقر.....
۳	راهکارهای مبارزه با فقر.....
۳	غنی و انواع آن.....
۴	تأثیر مختلف غنی بر انسان.....
۴	وظایف مسئولین در برابر تعدیل ثروت.....
۵	مصیبت و تأثیرات آن بر فرد و اجتماع.....
۵	اثرات مصیبت بر فرد.....
۶	اثرات مصیبت بر اجتماع.....
۶	عوامل جلوگیری از بلا و مصیبت.....
۶	شادی و انواع آن.....
۸	انواع شادی به اعتبار اسلام.....
۸	تأثیرات مختلف شادی.....
۱۰	نتیجه.....
۱۱	منابع و مآخذ.....